

K INTERPRETÁCII ŽIVOTA STREDNÝCH VRSTIEV NA ZOBRAZENIACH MESTA (Trenčín 1918–1938)

MONIKA VRZGULOVÁ

PhDr. Monika Vrzgulová, CSc., Ústav etnológie SAV, Jakubovo nám. 12, 81364 Bratislava, Slovakia

Photographic pictures belong to the sources which the Slovak ethnologists are working with. It is necessary to mention that the work with the “picture” in wider sense of word has its large reserves.

We reflect that the “picture” is the immutable source of data of certain society in given historical period but nevertheless we do not consider it as equal informatic basis. It serves merely as the supplement or resurrection of implications which were concluded on the base of the study of other sources. Cancellation value of pictures (in this study of photographic pictures) retains unchanged in time. For to decode them we have to know the surrounding in which they were created; the stimulus which formed them and not less important is information of their “next life”. The author, on concrete corpus of photographic pictures, tried to show the possibilities which offers their decodation.

Kľúčové slová: fotografia, stredné vrstvy, mesto

Key words: photographs, middle class, urban research

Fotografia za svojej viac ako poldruhistoročnej existencie prešla veľkým vývojom – nielen čo sa týka techník jej zhotovenia, ale (a to ma zaujíma predovšetkým) aj čo sa týka jej miesta v každodennej kultúre. Stala sa prirodzenou súčasťou všedných i mimoriadnych udalostí v živote človeka. Z výsadného média, ktoré ovládali len špecialisti, sa v priebehu 20. storočia stala samozrejmosťou, ktorú zvládne aj dieťa.

Aj v etnológii sú fotografické zábery jedným z prameňov, ktoré sú niekedy doplnkovým, ale často jediným a jedinečným prameňom údajov o skúmanom jave. Pre bádateľov, ktorí sa zaoberajú zobrazením ako takým a dešifrovaním jeho významov či odkazov, je zobrazenie na fotografii zdroj informácií o určitom spoločenstve, historickom období. Cez

konkrétne vyobrazenia sa snažia dekodovať základné charakteristiky o dobe a ľuďoch, ich názoroch, hodnotách a predstavách o sebe.¹ Vychádzajú z presvedčenia, že "...fotografia v sebe nesie definitívny, dobový, vecný a osobitne autentický obraz. Fotografický záber – na rozdiel od spretrhaného rozprávania, opisu a spomínania – leží pred nami ako jasné a komplexné zobrazenie. Imaginácia dosahuje identitu fotografie, identitu s určitým historickým okamihom. Fotografie vytvárajú časové fosílie..." (WEINLICH 1989:314). Fotografické zobrazenie predstavuje špecifický prameň poznania, ktorého výpovedná hodnota zostáva nezmenená. Dôležitou podmienkou pri práci s takýmto pramenným materiálom je dôkladná znalosť prostredia, v ktorom vznikol, ako aj historicko-sociálne pozadie, ktoré spôsob zobrazenia prirodzene determinovalo.

Počas svojho dlhodobého výskumu v meste Trenčín som zozbierala množstvo informácií o každodennej kultúre jej obyvateľov, predovšetkým o predstaviteľoch stredných vrstiev, resp. meštianstva. Jedným z prameňov, ktoré som študovala, boli zobrazenia mesta a jeho obyvateľov na privátnych fotografiách z rodinných albumov i na všeobecne známých, z ktorých väčšina bola rozširovaná v podobe pohľadníc miestnymi fotoateliérmi a tlačiarňami. Inšpirovaná spomenutými prácami európskych odborníkov rozhodla som sa na vybranej vzorke fotografií,² zachytávajúcej život mesta a život v meste v medzivojnovom období ukázať, ako sa na/v nich odráža dobová "filozofia", hodnotové orientácie jej tvorcov. Boli to v prvom rade živnostníci: majitelia fotoateliérov, ale aj zástupcovia z radov miestnych obchodníkov a podnikateľov, stredoškolských profesorov, úradníkov alebo ich rodinných príslušníkov.

Korpus fotografických zobrazení, s ktorými som pracovala, tvoria dva základné súbory:

A. Fotografie z rodinných albumov. V ňom sa nachádzajú dva druhy vyobrazení: 1. zábery z fotoateliérov (ich tvorcami boli profesionálni fotografi) a 2. fotografie amatérske, ich autormi sú rodinní príslušníci a priatelia.

B. Fotografie – pohľadnice z produkcie miestnych fotoateliérov, všeobecne známe, určené širokému publiku aj mimo priestor vlastného mesta.

Vychádzala som z predpokladu, že fotografie nie sú čistým dokumentom odrážajúcim neskreslenú realitu, ale nesú v sebe aj istý stupeň štylizácie, idealizácie, ktorý je výrazom snahy o seba projekciu tvorcu fotografie, jeho vnímanie priestoru, v ktorom sa pohybuje, a seba v ňom. Zároveň som si uvedomovala, že zobrazenie v dobe svojho vzniku muselo byť vytvorené tak, aby bolo zrozumiteľné nielen samotnému tvorcovi, ale celému spoločenstvu, ktorého bol súčasťou. To znamená, že fotografia síce v sebe obsahuje individuálne črty, tie však vznikajú aplikáciou v danom spoločenstve, resp. skupine, známych a uznávaných významových prostriedkov. Preto je znalosť prostredia, v ktorom zobrazenia vznikali a existovali, pri ich dešifrovaní základnou podmienkou.

Fotografický materiál som sa pokúsila interpretovať na základe svojich poznatkov o hodnotových orientáciách živnostníkov (ako predstaviteľov časti stredných vrstiev obyvateľov) v Trenčíne v rokoch 1918–1938 a ich odraze v spôsobe života v meste. Základné hodnoty tejto skupiny, ktoré nachádzali svoje vyjadrenie v ich každodennom konaní, správaní a celkom logicky našli svoje uplatnenie aj na fotografických vyobrazeniach, boli predovšetkým: rodina, majetok – rodinná firma či obchod, sociálne postavenie – pôvod, charakter, odborná i sociálna spôsobilosť, sebarealizácia a lokálpatriotizmus. Aby som podložila svoje tvrdenie, že ak chceme porozumieť fotografickým zobrazeniam, nevyhnutne musíme poznať prostredie, v ktorom vznikali, zvolila som nasledovný postup: k jednotlivým zobrazeniam som okrem vlastného komentára priradila aj výpovede respondentov. Predpokladala som, že paralelne vedľa seba postavené pramene – obraz a text – by mali podať plastickejší obraz o živote sledovanej sociálnej skupiny.

1. Fotografie z rodinných albumov

Ako som spomenula, v rodinných albumoch predstaviteľov stredných vrstiev mesta možno k sledovanému obdobiu 20. a 30. rokov 20. storočia nájsť v podstate dve odlišné kategórie fotografií. Prvou sú ateliérové zábery zhotovené profesionálnymi fotografmi, druhou sú fotografie, ktoré robili neprofesionáli – členovia rodiny vlastným fotografickým aparátom. Rozdiel medzi spomínanými vyobrazeniami môže (ale nemusí) byť v technickej i umeleckej kvalite záberu, ale rozhodne sa líšia spôsobom zobrazenej skutočnosti a stupňom intimity.

Ak si uvedomíme, že fotografia sa od svojho vzniku “formovala na základe požiadaviek meštianstva, keďže najviac objednávok dostávala od mešťanov a stala sa tak v prvom rade v tejto spoločenskej vrstve symbolom sociálneho statusu” (KUNT 1990:121), potom fotoalbum v meštianskej rodine predstavuje súbor informácií o tejto rodine: aká je (či bola), a zároveň aká chcela byť (ako ju malo vnímať okolie).

Fotoateliérové snímky zachytávajú ľudí v umelo vytvorenom priestore, ktorý (pozadie, nábytok, doplnky a rekvizity) odráža vkusové normy a hodnoty meštianskej vrstvy. Postavy majú často štylizovaný postoj, ich celková kompozícia, gestá a výraz v sebe majú istú dávku dobového sentimentu. Sú vytrhnuté z kontextu všedného dňa a nielen oblečenie, ale celková atmosféra zachytená na ateliérových záberoch potvrdzuje výnimočnosť – nekaždodennosť daného okamihu. V skutočnosti to aj tak bolo – ľudia fotoateliér navštevovali najmä pri slávnostných príležitostiach: svadba, birmovka, odchod na školu mimo domova, vojenská služba, jubileum v rodine a pod. Práve tieto udalosti chceli mať ľudia zvečnené a ich snahou bolo vyzeráť na fotografiách v zhode s predstavou, ktorú si v rodinnom, ale aj lokálnom prostredí pestovali. **Fotografie sa tak stávali akýmsi novodobým dokladom ich sociálneho statusu.**

“Mne do ateliéru chodili z mesta, aj z dediny. Oni se vždycky pekne oblékli. Oni se aj prevlékali, sem měla salonek vedle, tak tam. Chceli svadebné fotografie, s deckami... podle typu člověka, jaké měl vlasy, oči, jaká to byla fotografie, sem měnila pozadí aj osvětlení” (Ž, 1898).

Rodinné fotografie “neateliérové”, ktorých autormi sú neprofesionáli – rodinní príslušníci či priatelia rodiny, majú širší záber. Okrem spomínaných mimoriadnych udalostí zachytávajú ľudí vo voľnom čase: na miestnom korze, na výlete v prírode, pri športovaní, pri návšteve historických pamiatok. Nechýbajú ani spoločenské a kultúrne podujatia v lokálnom spoločenstve.

Predovšetkým v živnostníckych rodinách boli rozšírené fotografie dokumentujúce profesné zameranie a pracovné prostredie. Takéto zábery boli často súčasťou širšie koncipovanej reklamy adresovanej verejnosti.

Rodinné fotografie s tematikou **voľného času** boli vyjadrením rôznorodosti aktivít ich aktérov. Pri ich dekódovaní mi pomáhala znalosť reality, v ktorej predstavitelia danej vrstvy žili. V konkrétnom prípade mesta Trenčín tvorili zásadnú časť meštianskej vrstvy živnostníci. Boli to vo všeobecnosti relatívne solventní, rozhladení a informovaní jednotlivci, prirodzené authority v spoločenstve. Boli zároveň “ostro sledovanou” skupinou, ich konanie a názory boli v centre pozornosti tak ich obdivovateľov, ako aj neprajníkov. Preto ich vystupovanie v súkromnej i verejnej sfére sa často chápalo ako vzor – v pozitívnom i negatívnom zmysle. Tento fakt je tiež potrebné brať do úvahy pri dešifrovaní významov fotografických zobrazení predstaviteľov sledovanej spoločenskej vrstvy, aby sme sa neuspokojili len s prvoplánovým vysvetlením.

Fotografie zachytávajúce rôznorodosť aktivít príslušníkov stredných vrstiev, predovšetkým živnostníkov, vo voľnom čase by mohli navodiť zdanie, že trávenie voľných chvíľ v kruhu rodiny a priateľov bolo, vo vzťahu k ich pracovnému nasadeniu, rovnocennou časťou ich života. Skutočnosť však bola iná. Rytmus života živnostníckej rodiny bol podriadený práci v rodinnej firme či obchode, spoločne strávené chvíle, výlety či dokonca spoločné dovolenky boli preto veľkou vzácnosťou. Napriek tomu (či práve preto) sa **zábery z výletov v prírode** v rodinných albumoch nachádzajú často.

“Medzi živnostníkmi nebolo zvykom chodiť na dovolenku. Tu jedine čo bolo zvykom, keď bola žatva lebo kopanie zemiakov, tak títo mestskí ľudia, čo mali na dedine rodičov... išli im pomôcť. Ináč nebolo nič... Títo dovolenky a tak ďalej, to až keď sem prišli Česi sa začalo. Potom prišiel zákon – že má byť dovolenka platená... Potom začali ľudia chodiť. Buď boli doma, keď mal peniaze, tak išiel na dovolenku” (m, 1912).

V medzivojnovom období boli veľmi populárne výlety do prírody, predovšetkým pestovanie športov a turizmu. Súviselo to s dobovým názorom na prírodu ako protipól modernizujúcej sa spoločnosti, určite svoju úlohu zohrali aj telovýchovné hnutia po roku 1918, predovšetkým vplyv sokolských myšlienok.⁴ Patrilo jednoducho k ”dobrému bontónu”, resp. k vyjadreniu svojho statusu mať pozitívny vzťah k prírode a verejne ho demonštrovať.

“O moc lepšie sa ľudia správali k prírode ako neskaj. Taká Brezina (miestny lesopark) až po Kiosk. Tak si dá-

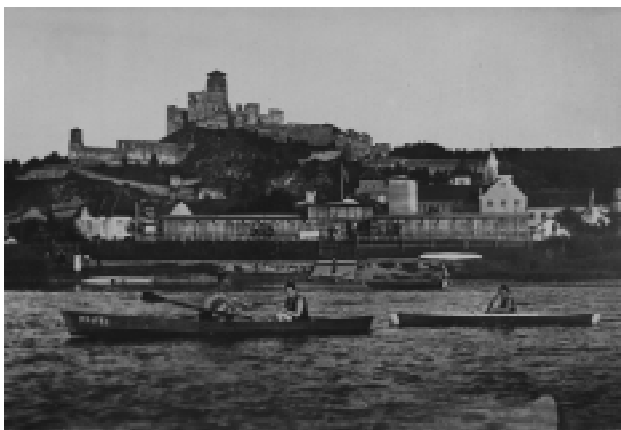
vali pozor na to. Chodili na tie prechádzky, vyzametalí to, na decká kričali, keď to voláko ničili, šantili lebo čo. Strašne si vážili prírodu” (m, 1912).

“Do prírody sme chodili vela. Aj turisti tu boli. Já sem bola v tom svazu, no pravda. Jako turisti sme šli na Brezinu, na Lopeník, aj sme robili museli. My sme si tu prírodu aj upravovali, to boli hodiny, čo sme šli brigádovať – čistiť chodníky, značkovat turistické trasy. Tam boli veľmi pekné partie” (ž, 1898).

“Chodilo sa do prírody, samozrejme. Do Lehoty, na ten Soblahov, ku tej vode. Tam sa varieval guláš. Potom sa chodievalo k tej kubranskej kyselke, niekedy na Inovec. No vtedy nemal ešte každý auto, takže sa chodilo dosť peši alebo už ako kto mohol – vlakom” (ž, 1907).

Významný vplyv na vzťah k prírode a telesnej kultúre mala aj existencia športových klubov a telovýchovných združení v meste. Živnostníci na jednej strane ako solventní občania pomáhali rozvoju športovania finančne, mnohí z nich sa striedali na postoch funkcionárov v jednotlivých kluboch, no zväčša boli sami náruživí športovci. Pre svoju záľubu si našli vždy čas.

“...Každý nemôže byť tým živnostníkom. Niektorí sa na to nehodia. Niektorí je zas takí: je pekné počasie vonku a on tam v tom obchode veru tvrdošľapá... My sme sa tak na to nedívali. Ja, viete kedy som chodieval na šport? V päť hodín ráno. Ja som bol taký fanatický vodák... než som išiel do obchodu, v päť hodín som vstával a išiel som na vodu. Však to mám tu blízko. Zbral som si takto kajak hore... išiel som pekne na Skaliku (Skalka pri Trenčíne, pozn. M.V.) dvakrát, trikrát, potom bicykel, hore do obchodu” (m, 1917).

Je potrebné zdôrazniť sociabilitu ako črtu charakteristickú pre stredné vrstvy v meste. Napriek intenzívnemu pracovnému vypätiu živnostníkov či zaneprázdnenosti úradníkov, dôstojníkov, lekárov, pedagógov a ďalších predstaviteľov meštianstva v Trenčíne, v ich živote bol čas na **spoločenské stretnutia** – oficiálne i súkromné. Chápali ich ako nevyhnutnú súčasť svojej sociálnej roly. Účasť na oficiálnych spoločenských podujatiach v meste: koncertoch, plesoch, stretnutiach charitatívnych i športových bola prirodzeným vyjadrením ich vzťahu k prostrediu, v ktorom pracovali a žili.

Medzi obľúbené kultúrne podujatia patrili v Trenčíne Literárne štvrťky – stretnutia Trenčanov s básnikmi a spisovateľmi v kaviarni najvýznamnejšieho miestneho hotela Tatra.

“Literárny štvrtek sme mneli... To sme pozvali jedného toho spisovateľa a na nejaké téma sa diskutovalo. Podívalte sa, koľko ľudí na tom bolo. Lebo každý šiel, každý chcel trochu kultúrne žiť, trochu niečo vedieť... To bolo ako kaviarna, tam sa servírovalo, stál tam čašník” (fotografka M.H., autorka snímky, 1898)

Dôvody účasti na tomto či podobnom podujatí však mohli byť aj čisto pragmatické.

“Živnostníci vždycky šli (na spoločenské podujatie, pozn. M.V.), to bola akcia reklamy za prvé, a potom samozrejme, živnostník žije z tých obyvateľov, takže musel to podporovať” (m, 1917).

“Ja som musel reprezentovať... Musel som sa ukázať... Pri pokladne – tam som dal päťsto korún lebo kolko, vypil som jedno víno a išiel domov” (m, 1912).

Medzi fotografiami v súkromných fotoalbumoch majú osobitné miesto tie, ktoré zachytávajú **rodinný podnik, obchod** spolu s majiteľom a zamestnancami. Dokumentujú, že jednou z uznávaných hodnôt bola pre živnostníkov firma – majetok. Zároveň sú obrazovým dokladom, z ktorého je možné “odčítať” zaujímavé informácie. V prvom rade potvrdzujú fakt, že živnostnícka či obchodnícka rodina žila predovšetkým podnikaním, ktorému bolo všetko ostatné podriadené. Ženy v živnostníckych rodinách spravdila

pracovali, o deti sa starali vychovávateľky, resp. starí rodičia, staršie deti tiež vypomáhali menej náročnými úkonmi. Živnostníci rodinu označovali za primárnu hodnotu na svojej stupnici hodnôt, ale fakt, že rodinný život sa žil verejne a súkromie bolo vzácnosťou, len potvrdzuje rozpor medzi ideálom a skutočnou realitou všedného dňa.

“...živnostník kedysi, to bol človek pre verejnosť. Celá verejnosť sa na neho dívala. My sme boli od rána do večera v tom obchode, ale bavilo to človeka... Moj otec žil v tom... on v nedeľu sa tešil, že pôjde v pondelok do obchodu. Šak moj tatík za štyridsať rokov mal raz dovolenku... o šiestej sa zavieralo, zatáhli sa rolety a robili sme do deviatej, do desiatej sme tam boli... maminka robila do jednej hodiny, do druhej hodiny v noci účtovníctvo” (m, 1917).

Fotografie majiteľa firmy, ostatných rodinných príslušníkov spolu s učňami, tovarišmi či ďalším pomocným personálom potvrdzujú, že zamestnanci firmy “patrili k rodine”, a zároveň vyjadrovali sociálne postavenie majiteľa podniku, jeho prosperitu. Vzhľad firmy, jej zariadenie, počet zamestnancov, učňov, tovarišov – to všetko boli dôležité indície hovoriace o schopnostiach živnostníka a kvalite jeho podniku. Väčšina živnostníkov sa živila aj “vlastnými rukami”, a preto vedeli oceniť aj úspech konkurenta, hoci konkurenčný boj bol tvrdý. Pre úspešné podnikanie bol dôležitý aj dobrý dojem a prezentácia firmy prostredníctvom zamestnancov a ich vystupovanie.

“Já sem si musela zamestnancov vychovať pre jednotlivé práce... jedinou podmínkou bolo, aby poctivo pracovali a učili sa, aby sa vyučili... začátky mojho Fotoatelieru boli dosť náročné, kým sa pomocníci zapracovali a obchody rozbehli. Toto trvalo tri-štyri roky, vtedy som ja neměla čas na spoločenské akce. Živnostníci museli v prvom rade robiť. Ako ktorý zaobchádzal so zákazníkmi, tolko si zarobil” (ž, 1898).

“...Mňa išli voliť za starostu mesta... dvadsať-dva ľudí som zamestnával. To boli úspechy v Trenčíne, slušné platy mali u mňa tí ľudia. Šak kolkých som vyučil” (m, 1912).

Verejný priestor mesta poskytoval mnohé možnosti formálnych i neformálnych spoločenských kontaktov. Veľmi obľúbenou inštitúciou bolo **korzo**. Na ňom sa mohli ľudia stretnúť, pohovoriť si so známymi, predviesť sa. Pre mládež bolo korzo vynikajúcim miestom na nadväzovanie priateľstiev či známostí. Hoci by sa mohlo zdať, že na korze sa stretli vždy všetci bez rozdielu, z výpovedí respon-

dentov jasne vyplýva, že aj tu platili isté “nepísané” pravidlá, odrážajúce sociálnu a vekovú štruktúru obyvateľov mesta.

“Korzo bolo tiež spoločenským vyžitím. Fungovalo to ohromne. O jedenástej (v nedeľu pred obedom, pozn. M.V.) bola hore na fare svätá omša. To sa chodilo na jedenástu. No, kto musel variť, kto si to nemohol dovoliť, ten nemohol ísť pravda, tak ten chodil prv. Tej jedenástej svätej omši sa hovorilo, že to je tá voňavá... po nej sme prišli dolu... na námestí už bolo živo, lebo aj mládež vyšla von... Korzovalo sa, kým nebol obed” (ž, 1907).

“Tuto každý večer na tomto námestí (hlavné námestie, pozn. M.V.) o takej šiestej, pol siedmej – boli mladí ľudia, a to bolo vonku aj do pol deviatej. Niekedy aj dlhšie, jako išli ľudia domov z fabriky večer sa tam stretli. V nedeľu všetci do kostola a od jedenásti zase korzovali na námestí. Ale to boli väčšinou stredná vrstva – remeselníci, obchodníci. Sa pozdravili, ako sa máš, ako sa máte...” (m, 1912).

“Vonku sa špacírovalo na námestí. V nedeľu od jedenástej do dvanástej celé rodiny aj s deťmi, cez týždeň o sedemnástej – študenti tam boli. Teraz by im to bolo smiešne” (ž, 1912).

“V nedeli sem šla do kostela a potom promenada byla. Prešli sme se přes náměstí a honem utekat domu. Ta promenada byla ešte pred obedom. Ale duho sem nemohla byť – musela sem aj domácnosť, aj manžel aby byl v poriadku... Navečer byla tež, ale to ja sem už na korzo nechodila, my sme měli už spoločnosť. To už tak víc ti děvčatka, ti chodili... (ž, 1898).

“...tu bolo študentské korzo kedysi... podvečer, druhí mládenci, moji kolegovia chodili po tom korze... no ja som zarezával v tom obchode a nevadilo mi to” (m, 1917).

“V lete sa išlo aj do parku. Tam bol Kiosk... tam mal hotel Tatra v lete kaviareň otvorenú. A tam sme večer chodievali, obyčajne, tam Cigán hral a tam sa sedelo – miesto kaviarne vonku... tam chodili dôstojníci, úradníci, živnostníci, Židia, Česi, Slováci, Nemci, Maďari, čo tu ešte zostali, jakosi sa to všetko znášalo. Niekedy bývala v parku hudba, vojenská, mali koncert. Tak my sme sa pri tej hudbe prechádzali. Bolo to veľmi príjemné” (ž, 1907).

“Potom tá stredná vrstva po tej stránke kultúrnej zase sa chceli aj ináč vyžiť. Tak v parku bol taký Kiosk sa to volalo a tam hrala hudba.

To patrilo Tatre... tam bola veľiká terasa, hádam pre takých stopäťdesiat ľudí, stoly tam boli. A pred tým sa prechádzali ľudia, pri tej muzike, títo Trenčania. Taká promenáda, ale Židia málo chodili, iba takí chalaniská... oni mali svoje spolky” (m, 1912).

2. Fotografie/pohľadnice mesta

Trenčín bol v medzivojnovom období (od roku 1923) iba okresným mestom, no mal všetky predpoklady: ekonomické i spoločensko-kultúrne, aby si status centra stredného Považia podržal aj naďalej. V priaznivom ovzduší mesta sa už od druhej polovice 19. storočia darilo novému fenoménu – fotografii. V meste pôsobilo hneď niekoľko fotoateliérov: firma Filomeny Trefnej, Františka Fialu, Illy Jaszayovej–Drličkovej a Foto pani Holoubkovej.

Významné miesto s výrobou fotografií-pohľadníc mesta medzi spomenutými živnostníkmi mala mladá Poľka Mária Holoubková (rod. Urbasiowna), ktorá prišla na Slovensko v roku 1918. Najskôr vlastnila licenciu na výrobu pohľadníc (prvé fotografie rozmnožované fotografickou cestou, nie tlačou), neskôr rozšírila svoju živnosť o výrobu krátkometrážnych dokumentárnych filmov. Hlavnú dielňu mala v Trenčíne na Farskej ulici, ktorá ústila na hlavné námestie (KARLÍKOVÁ 1993:360–361). Svojou prácou predstavovala vrchol fotografickej tvorby v meste, vychovala niekoľko špecialistov, ktorí jej pomohli rozšíriť firmu o filiálky po celom Slovensku. Začiatky jej profesnej dráhy boli poznačené tvrdou prácou, ktorá však priniesla ovocie: v 30. a 40. rokoch 20. storočia patrila medzi významné trenčianske osobnosti. Osobne sa poznala s rodičmi bratov Čapkoviev, s prezidentom Masarykom i Benešom, aktívne účinkovala v Živene i Spolku slovanských žien v Trenčíne. Sama o svojej práci hovorí:

“Keď som dostala licenciu, na inzerát sem našla dēvče – retušérku z Viedne, potom som mala ešte dvē kopistky a učnu tež. Začátky boli težke, dokud se pomocníci nezaučili a obchody nerozbēhli. Potom sem mala filiálku v Púchově, tam chodil muj asistent. ja sem ze začátku sama fotografovala – v ateliéru i venku. Aj sem šla k některým lidem domu, ale potom sem posílala mojeho asistenta. Já sem šla potom len opravdu velmi dobrým známým, kteří si to vyložene přáli. K statkárovi Pollákovi v Záblatí, k richtárovi do Biskupic na svadbu... tam, kde žadali moju práci, tak ja sem šla...”

Na fotografiách z produkcie trenčianskych fotografov sa predovšetkým objavovalo mesto Trenčín. Medzi nimi je možné nájsť niekoľko motívov, ktoré sa opakujú najčastejšie. Keďže pohľadnice boli určené nielen domácemu publiku, ale predovšetkým potencionálnym návštevníkom, je celkom logické, že na nich nájdeme také námety, ktoré mali o meste poskytovať čo najzaujímavejší obraz.

Často zobrazované bolo historické jadro mesta s prilahlými ulicami. Hlavné námestie ako verejný priestor mesta plnilo špecifické funkcie a jeho zobrazenie nieslo v sebe rôzne významy. Z hľadiska sociálnej topografie bolo centrálné námestie významným sociálnym priestorom mesta, na ktorom sa odohrávala každodenná komunikácia jeho obyvateľov: pri nákupoch, na ceste za pracovnými povinnosťami, na prechádzke po korze. Stretávali sa na ňom aj ľudia z okolia – na pravidelných týždenných i výročných trhoch, pri oficiálnych i neoficiálnych návštevách mesta významnými osobnosťami, ľudia sa tu schádzali, aby oslavovali aj protestovali. Na jeho ploche sídlili úrady mesta, banky, exkluzívne obchody a firmy. Hlavné námestie “patrilo” všetkým, na druhej strane bolo obývané honoráciou mesta. Vlastníci a nájomníci domov na hlavnom námestí obsadzovali najvyššie priečky v sociálnej hierarchii obyvateľov mesta a námestie bolo vyjadrením ich sociálnych pozícií.

“Tu na námestí bývali takoví hlavní osobnosti – richtár, obchodníci, živnostníci, lekáři, úradníci, sudcovia...” (ž, 1898).

Na väčšine vyobrazení pulzuje život, zároveň je mesto prekvapivo čisté a upravené.

“Čistejšie bolo, nebola technika taká, ale zametači boli, čo udržovali poriadok. Ale ani ľudia neboli takí bezohľadní. Trenčania boli strašní lokálpatrioti... nikdy by nebol niekto tak zašpinil mesto. Lebo si hovoril, čo si o tom Trenčíne pomyslia. Taká hrdosť” (Ž, 1912).

Mesto Trenčín má bohatú a zaujímavú históriu. Preto sa na pohľadniciach často objavoval Trenčiansky hrad, ale aj iné historické stavby – napr. Dolná brána (ľudovo nazývaná Mestská veža), ktorá spájala trenčiansku obchodnú zónu s hlavným námestím. Historické pamiatky mali byť lákadlom pre návštevníkov mesta, zároveň boli piliermi historického vedomia obyvateľov.

Medzi známe fotografie mesta patria aj tie, ktoré dokumentujú jeho premenu na moderne vybavené centrum. Modernizačné procesy v 20. a 30. rokoch 20. storočia sa v meste prejavovali čulým stavebným ruchom, prestavbami a budovaním nových objektov, zavádzaním kanalizácie, elektrifikáciou predovšetkým jeho centrálnej časti. V tomto období (20. roky 20. stor.) bolo hlavné námestie po prvýkrát vydláždené.

Koncom 30. rokov 20. storočia sa začala stavať nová, moderná štvrť na dovtedajšej síhote (dodnes sa nazýva Horná a Dolná Sihota). Pozitívnu rolu zohrala aj skutočnosť, že mesto bolo sídlom veliteľstva V. armádneho zboru. Vilová časť aj ulice s činžovými domami boli upravené, asfaltované, vybavené kanalizačným systémom i elektrickým osvetlením. Predstavovali na vtedajšiu dobu vysoký štandard.

“Na Sihoti sa prvé postavilo to vojenské veliteľstvo, len úrady. Potom se postavila Obchodná akademia a potom už se začalo stavět. Tam byla vilova štvrť, vysokí úředníci tam bydleli” (Ž, 1898).

“...ja som porozdeluval tolko peniez... nelutujem. Čo som dal, dal som. Bez všetkého. Peniaze nie sú všetko... Mojim rodičom, aj sestrám som dal postaviť dom na Sihoti... tam boli krásne vilky...” (m, 1912).

Zobrazenia miestnych kaviarní, hostincov a hotelov sa často objavovali aj v turistických sprievodcoch. Boli dokladom toho, že o návštevníkov mesta bude dobre postarané.

Tvrdil to v jednom svojom článku aj rektor miestneho piaristického gymnázia, autor historických románov a propagátor mesta Jozef Branecký: “...keď spomenieme päť hotelov a reštaurácií, kde cestovateľ dostane čistý a pohodlný byt, lacnú a chutnú stravu... nový štrand, čistý horský vzduch, pekné okolie s bohatstvom prírodných krás, možnosť náučných vychádzok a výletov, vypočítali sme zväčša prednosti Trenčína ako vyhľadávaného strediska turistov a rozličných výprav...”⁵

Hostince a kaviarne boli však aj miestom neformálnych, priateľských stretnutí obyvateľov mesta. Ich názvy sa znalcovi prostredia hneď spájali s určitou skupinou ľudí.

“...tam byla Městská kavárna... tam navrchu měli svůj klub – Slovenský kruh. Tam byl Branecký, chodili tam aj ďalší farári, úradníci z Mestského úradu... separatisti chodili len tam. Oni nebyli radi, keď tam prišiel niekto cizí... Oni boli uzavretá spoločnosť. Ale to se říkalo: Kdo se chce naučit maďarsky, tak tam může íst...” (Ž, 1898).

“...ale remeselníci a obchodníci sa stretávali len tak neoficiálne, nedefu poobede alebo doobeda v niektorej vinárni alebo krčme... krajčíři chodili do vinárne Kugelka, stolári k Janíkovi... Obchodné vrstvy – kresťania – tí chodili do kavárničiek, aj ja som chodil do Tatry, ale chodili aj do Slávie...” (m, 1912).

Na záver možno konštatovať, že ak dešifrujeme fotografické zobrazenia mesta a života v ňom (či už ide o fotografie z rodinných albumov alebo o masovo šírené fotografie-pohľadnice), základnou podmienkou pre pochopenie informácie, ktorú nesú, je znalosť sociálno-historických parametrov prostredia, v ktorom vznikali. Potom sú fotografie pre etnológa prameňom nesúcim relatívne komplexný odkaz o určitom historickom období, priestore a živote v ňom.

Na fotografiách z Trenčína 20. a 30. rokov z fotoalbumov predstaviteľov stredných vrstiev najčastejšie nachádzame zábery z výletov v prírode, športových podujatí, spoločenských stretnutí. U živnostníkov sú špecifikom dokumentárno-reklamné vyobrazenia rodinných firiem, ktoré sú vyjadrením hodnotových orientácií a noriem tejto sociálnej vrstvy. Ateliérové snímky sa zväčša venujú mimoriadnym udalostiam v živote jednotlivca či rodiny (svadby, birmovka, vojenčina a pod.) a je pre ne príznačná vysoká miera štylizácie, zodpovedajúca dobovým vkusovým normám a požiadavkám.

Zobrazenia mesta na pohľadniciach slúžili na vytváranie jeho imidžu, mali o ňom vypovedať predovšetkým navonok. Preto jednou zo spoločných čŕt týchto vyobrazení je určitá idealizácia či štylizácia, často sviatočný pohľad na mesto a život v ňom. Z tohto dôvodu sú výpovede informátorov o meste a svojom živote v ňom niekedy akoby “mimo záberu”, dopĺňajú ho a stavajú do iného svetla.

Hoci súkromné fotografie, produkty fotoateliérov i súkromné zábery, tiež v sebe nesú prvky “kozmetických úprav” všednej reality, zdá sa, že sa ju snažia predsa len zachytiť a dokumentovať s väčšou dávkou pravdivosti. Bez dôkladného poznania sociálnej reality zobrazovaného priestoru však nie je možné sledovať informácie a ich odtienky, ktoré v sebe majú.

Profesionálni fotografi vo výkladných skriniach svojich ateliérov ukazovali, čím mesto momentálne žije, boli akýmisi vizuálnymi kronikármi mesta. Ich zábery boli určené širokému publiku, fotografie súkromné mali menej príjemcov, boli históriou menšieho spoločenstva. Tak ako fotografia má internacionálny charakter, aj jej význam v lokálnom spoločenstve i “odkazy”, ktoré nesie, sú relevantné a porovnateľné s európskym materiálom v danom historickom momente. Hoci existujú tendencie vnímať a interpretovať fotografické zobrazenia minulých generácií ako zábery zošnúrované konvenciami, neprirodzeným správaním, je potrebné uvedomiť si, že tieto zobrazenia sú len výsledkom snahy jeho tvorca o seba projekciu a “zaradenie” sa do sociálneho kontextu, ktorý ho obklopuje. Tým sa veľmi podobajú dnešným. Fotografické zobrazenia sú veľmi špecifickým, v našej vednej disciplíne nie celkom doceneným prameňom, ktorý prináša relatívne ucelenú informáciu o svojich tvorcoch, užívateľoch a dobe, v ktorej žili.

POZNÁMKY

- 1 Blížšie KILDEGAARD Bjarne: Unlimited Memory. Photography and the Differentiation of Familiar Intimacy. In.: Man and Picture. Papers from The First International Symposium for Ethnological Picture Research in Lund 1984. Edited by Nils-Arvid Bringéus. Lund 1986, s. 71–89; LÖFGREN Orvar: Wish You Were Here! Holiday Images and Picture Postcards. In.: Man and Picture, c. d., s. 90–107; KUNT Ernő: Ethno-Graphie – Foto-Graphie. In.: Bild-Kunde – Volks-Kunde. Beiträge der III. Volkskundlichen Bildforschung Komitee bei SIEF/UNESCO. Herausgegeben von Ernő Kunt, Miskolc 1990, s. 121–144; WEINLICH A. Edith: Zur Geschichte privater Fotografie und zur gegenwärtigen Rezeption älterer privater Fotografie. In.: Bild-Kunde – Volks-Kunde, c. d., s. 313–328.
- 2 Ide o fotografie z rodinných albumov jednotlivých respondentov, s ktorými som spolupracovala v rokoch 1988–1997 a fotografie/pohľadnice zo zbierok súkromných zberateľov, zbierok ŠOKA Trenčín a Trenčianskeho múzea.
- 3 Podrobnejšie: VRZGULOVÁ, M.: Vplyv makrosociálnych zmien na Slovensku v prvej polovici 20. storočia na hodnotový systém živnostníkov (na príklade mesta Trenčín). Etnologické rozpravy, 1996, č. 2, s. 17–41.
- 4 Už koncom 18. storočia a počas celého 19. storočia sa v Európe šírili myšlienky romantického nazerania na prírodu ako na čisté, “panenské” prostredie nezasiahnuté ľudskou činnosťou. Nová individualistická ideológia, nostalgické hľadanie intimity, utopickej minulosti a sentiment – to boli signály avizujúce zrod novej buržoáznej kultúry. Bolo to obdobie romantických potuliek po drsnej exotickej prírode. Svet práce a verejného života so svojimi presnými pravidlami a racionalitou bol protipólom emotívne odlišnému svetu – prírode s jej pokojom a harmóniou. Tieto myšlienky možno sledovať ešte v 30. rokoch 20. storočia. Svoj výraz našli aj v životnom štýle mestských stredných vrstiev. Blížšie LÖFGREN Orvar: c.d., s. 90–107.
- 5 Blížšie Pozostalosť J. Braneckého kart.III. b2, inv.č. 4.142, s.3, ŠOKA Trenčín.

LITERATÚRA

- KARLÍKOVÁ Jana 1993: Osobnosti trenčianskej fotografie. (K dejinám fotografie od 2. polovice 19. storočia.) In.: TREŇČÍN. Vlastivedná monografia 1., Alfa, Bratislava, s.355–364.
- KILDEGAARD Bjarne 1986: Unlimited Memory. Photography and the Differentiation of Familiar Intimacy. In.: Man and Picture. Papers from The First International Symposium for Ethnological Picture Research in Lund 1984. Edited by Nils-Arvid Bringéus. Lund, pp. 71–89.
- KUNT Ernő 1990: Ethno-Graphie – Foto-Graphie. In.: Bild-Kunde – Volks-Kunde. Beiträge der III. Volkskundlichen Bildforschung Komitee bei SIEF/UNESCO. Herausgegeben von Ernő Kunt, Miskolc, S.121–144.
- LÖFGREN Orvar 1986: Wish You Were Here! Holiday Images and Picture Postcards. In.: Man and Picture. Papers from The First International symposium for Ethnological Picture Research in Lund 1984. Edited by Nils-Arvid Bringéus. Lund, s. 90–107.
- VRZGULOVÁ, M. 1996: Vplyv makrosociálnych zmien na Slovensku v prvej polovici 20. storočia na hodnotový systém živnostníkov (na príklade mesta Trenčín). Etnologické rozpravy, č.2, s. 17–41.
- WEINLICH, Edith 1990: Zur Geschichte privater Fotografie und zur gegenwärtigen Rezeption älterer privater Fotografie. In.: Bild-Kunde – Volks-Kunde. Beiträge der III. Volkskundlichen Bildforschung Komitee bei SIEF/UNESCO. Herausgegeben von Ernő Kunt, Miskolc, s. 313–328.

TO THE INTERPRETATION OF THE LIFE OF MIDDLE CLASSES ON THE IMAGES OF TOWN

Summary

During her long-term research in the town of Trenčín the author has gained a relatively complete sum of information about the everyday culture of its inhabitants, mainly about the middle class. One of the studied resources have been photographs of the town and its inhabitants. These photographs can be classified into two basic groups:

A) pictures from family albums. To this group belong two types of depiction: 1. studio photographs made by professional photographers. 2. amateur pictures taken by family members and friends.

B) Photographs-postcards from the production of local studios, generally known and intended for public at large from out of town.

The author departs from the hypothesis that photographs are not only a were document of reality but also contain a certain degree of staying, idealization as a result of the self-projection of the authors of the pictures, and their perception of the environment and their own place in it. Simultaneously they were consciouss that the depiction was to be created in the way that was comprehensible both by the author and his/hers community. It means that although the photographs contain some individual features, they are based upon certain semantic rules known in and approved by a broader community.

Therefore the knowledge of the setting in which these depictions originated is a necessary precondition of their analysis.

A. Photographs from family albums contain two basic types of pictures. The first one is represented by the studio pictures made by professional photographers. The second one is represented by pictures taken by non-professionals-family members with their own camera. The main difference between them is maybe (but maybe not) in technical or artistic quality or the snapshot, but certainly they differ in the manner of depiction as well as in the degree of intimacy. The studio pictures depict people in artificial space (setting) which reflects the taste and values of the middle class. The people are "extracted" from the context of their everyday life, and not only their clothing but also the overall atmosphere of the takes confirms exceptionality of the moment.

The "non-studio" family pictures the authors of which are either family members or friends depict predominantly people in their freetime, strolling downtown taking a trip, performing various sports, visiting historic sites, etc. Neither cultural and social events and functions are missing. Mainly in the circles of trades-people picture documenting their professional focus and working setting were widespread. These pictures were often a part of a broader conceived public advertisement.

B) Photographs-postcards.

Since the postcards were made not only for the domestic/local audience, but mainly for the potential visitors, it stands to reason that their contain the most attractive motives and pictures of the town. Therefore, one of their common features is certain idealization or staging, often a festive picture of the town and its life. Accounts of the town inhabitants about the life in the town are then somewhat a "voice off" complementary the picture of a shadding a new light upon it.

This work was supported, in part, by VEGA, the Grant Agency for Sciences (Grant No. 95/5305/675).